

УДК 369.51.001.75

Козловський С.В., д.е.н., професор, професор кафедри управління персоналом і економіки праці Донецького національного університету

ПЕНСІЙНА СИСТЕМА УКРАЇНИ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

В даній статті проведено дослідження сучасного стану і перспектив розвитку пенсійної системи України. Визначено основні нововведення пенсійної реформи, обґрунтовано їх переваги та недоліки для суспільства. Проаналізовано рівень безробіття та чисельність пенсіонерів в Україні. Доведено, що важливим проблемним питанням при підвищенні пенсійного віку є низька тривалість життя в Україні. Виокремлено проблемні питання пенсійної реформи.

Ключові слова: пенсійна система України, пенсійна реформа, підвищення пенсійного віку, рівень безробіття, середня тривалість життя.

Козловский С.В.

ПЕНСИОННАЯ СИСТЕМА УКРАИНЫ: СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

В данной статье проведено исследование современного состояния и перспектив развития пенсионной системы Украины. Определены основные новшества пенсионной реформы, обосновано их преимущества и недостатки для общества. Проанализирован уровень безработицы и численность пенсионеров в Украине. Доказано, что важным проблемным вопросом при повышении пенсионного возраста является низкая продолжительность жизни в Украине. Обозначены проблемные вопросы пенсионной реформы.

Ключевые слова: пенсионная система Украины, пенсионная реформа, повышение пенсионного возраста, уровень безработицы, средняя продолжительность жизни.

Kozlovskiy S.V.

PENSION SYSTEM OF UKRAINE: STATE AND DEVELOPMENT PROSPECTS

This article studied the current state of and prospects for development of the pension system in Ukraine. The main innovation of the pension reform, grounded their advantages and disadvantages for society. The level of unemployment and the number of pensioners in Ukraine. It is proved that an important problem issues with increasing the retirement age is the low life expectancy in Ukraine. Thesis there is determined issues of pension reform.

Keywords: pension system of Ukraine, pension reform, raising the retirement age, unemployment, life expectancy.

Постановка проблеми. Рівень життя пенсіонерів в Україні сьогодні знаходиться на критично низькому рівні, що пов'язано з рядом об'єктивних (інституційні зміни в економіці України та ситуація на сході України) та суб'єктивних причин. Варто лише зазначити, що мінімальний розмір пенсії з 01.01.2016 р. складає 1074 грн. (з 01.05.2016 р. – 1130 грн., та з 01.12.2016 р. – 1247 грн.) Така сума є вкрай низькою, адже за розрахунками аналітиків мінімальний споживчий кошик українця складає близько 3500 грн. Отже, за сучасних умов, рівень пенсійного забезпечення в Україні не достатній для нормального життя. Це пояснюється старінням нації, економічними та політичними проблемами в державі. Так у 2015 році дефіцит Пенсійного фонду України (ПФУ) склав більш 100 мільярдів гривень (для

порівняння у 2010 році дефіцит ПФУ склав 26,6 млрд. грн.) За таких умов пенсійна система потребує негайного реформування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням пенсійного забезпечення приділено достатньо уваги науковців та практиків, серед яких В.Шахов, М. Рутковський, Л. Сичова, В.Хижний, В. Шерстньов, Е. Джеймс. Вагомий вклад у вивчення даного питання внесли і такі вчені: І. Оклей, Г.Нечай, Н. Горюк, Д. Полозенко, Е. Лібанова, В. Колбун, Л. Шангіна, В.Ульянов, В. Грушко Е. Лібанов, Ю. Привалов, Л. Князькова, А.Скоробагатько.

Мета дослідження. Метою даного дослідження є теоретико-методологічне дослідження стану пенсійної системи України та визначенні орієнтирів її розвитку. Завданням дослідження є визначення місця управлінського потенціалу у розвитку пенсійної системи України.

Результати дослідження. Пенсійна реформа в Україні назривала вже тривалий час, а її обговорення триває вже більше 5 років. І лише сьогодні прийняті перші законодавчі кроки щодо втілення реформи у життя. До основних завдань та цілей пенсійної реформи належать: підвищення рівня життя пенсіонерів; забезпечення фінансової стабільності пенсійної системи; заохочення громадян до заощадження коштів на старість.

Однією з найбільш ефективних різновидів пенсійної системи є солідарно-накопичувальна модель, яка характерна європейським країнам, зокрема Польщі, Росії, Швейцарії, Ірландії, частково Італії та Іспанії. Саме ця модель взята за базову нашою державою для створення власної трьохрівневої пенсійної системи: державна пенсія (накопичувальна), обов'язкове страхування і накопичувальна (корпоративна, або особиста).

Україною обрано шлях поступового запровадження трирівневої пенсійної системи: рівень 1 – солідарна система, рівень 2 – загальнообов'язкова накопичувальна система, рівень 3 – добровільна недержавна система пенсійних заощаджень.

Перший рівень - система пенсійних виплат, внески до якої сплачуються усіма працюючими громадянами країни та їх роботодавцями. За рахунок цих коштів і виплачуються страхові пенсії та встановлюється мінімальний рівень пенсійних виплат пенсіонерам. Особам, які мають малий страховий стаж та (або) розмір заробітку, з якого сплачувались страхові внески, а отже низькі розміри пенсій, передбачається надання цільової соціальної допомоги, що дозволить забезпечити їм доходи на рівні мінімальних соціальних стандартів в Україні, які встановлюються, виходячи з реальних фінансових можливостей Державного бюджету та Пенсійного фонду.

Створення Другого рівня пенсійної системи означатиме запровадження в нашій країні системи загальнообов'язкового накопичувального пенсійного страхування. Суть такої системи полягатиме у тому, що частина обов'язкових внесків до пенсійної системи (загальний рівень пенсійних відрахувань залишиться незмінним) накопичуватиметься у єдиному Накопичувальному фонді і обліковуватиметься на індивідуальних накопичувальних пенсійних рахунках громадян які (та на користь яких) сплачуватимуть такі внески. Ці кошти інвестуватимуться в економіку країни з метою отримання інвестиційного доходу і захисту їх від інфляційних процесів. Управління пенсійними коштами здійснюватимуть компанії з управління активами (для яких ця діяльність є професійною і буде ліцензуватись), обраними на конкурсній (тендерній основі). Виплати з Накопичувального фонду будуть здійснюватись додатково до виплат із солідарної системи.

Третій рівень пенсійної системи - це створення недержавних пенсійних фондів, тобто фінансових установ, призначених для накопичення коштів на додаткову недержавну пенсію та здійснення пенсійних виплат учасникам фонду.

В наш час існують три види недержавних пенсійних фондів:

1. Корпоративний НПФ створюється юридичною особою-роботодавцем або кількома юридичними особами-роботодавцями, до яких можуть приєднуватися роботодавці-платники. Учасниками такого фонду можуть бути виключно фізичні особи, які перебувають (перебували) у трудових відносинах з роботодавцями-засновниками чи роботодавцями-платниками такого фонду.

2. Професійний НПФ можуть створювати об'єднання юридичних осіб-роботодавців, об'єднання фізичних осіб, включаючи професійні спілки, чи фізичні особи, пов'язані за родом їх професійної діяльності. Учасниками такого фонду можуть бути тільки фізичні особи, у яких ознаки їх професійної діяльності співпадають з ознаками, визначеними в статуті фонду (наприклад, працівники металургійної галузі).

3. Відкритий НПФ створюється будь-якими юридичними особами, крім тих, діяльність яких фінансується за рахунок державного або місцевих бюджетів. Учасниками відкритого фонду можуть бути будь-які фізичні особи незалежно від місця та характеру їх роботи [1].

Так 1 жовтня 2011 року був зроблений перший крок реформування пенсійної системи – набрав чинності Закон України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи». А це означає, що віднині пенсії українцям будуть нараховуватися за дещо зміненими правилами. Назвемо найбільш характерні із них. Отже, станом на 2012 рік Закон передбачав:

- встановлення максимального розміру пенсії на рівні 10 прожиткових мінімумів для непрацездатних громадян;

- обмеження пенсії максимальним розміром не поширюватиметься на раніше призначені пенсії;

- поступове, протягом 10 років – по півроку за рік, підвищення пенсійного віку для жінок до 60 років;

- поступове, протягом 10 років – по півроку за рік, підвищення віку для призначення державної соціальної допомоги жінкам, які не набули права на пенсію - до 63 років;

- врахування зарплати для обчислення пенсії за 60 місяців до 2000 року лише за бажанням особи;

- підвищення мінімального страхового стажу, необхідного для призначення пенсії за віком, із 5 до 15 років;

- збільшення страхового стажу, необхідного для призначення мінімальної пенсії за віком та для підвищення пенсії за понаднормовий стаж для нових пенсіонерів: жінкам – із 20 до 30 років, чоловікам – із 25 до 35 років;

- зменшення необхідного страхового стажу для призначення пенсії особам, які стали інвалідами, та диференційоване підвищення необхідного стажу до 10 (15) років залежно від групи та віку встановлення інвалідності;

- призначення пенсії особам, звільненим у зв'язку зі скороченням штатів, за наявності страхового стажу 30 років у жінок та 35 років у чоловіків;

- виплату одноразової допомоги у розмірі 10 призначених пенсій при виході на пенсію працівникам бюджетної сфери (освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту);

- зміну максимальної величини бази нарахування єдиного внеску з 15 до 17 мінімальних заробітних плат.

У 2016 році, у зв'язку з воєнним конфліктом на сході України було зроблено зміни в пенсійній системі України. Так у Законі України №909-19 «Про внесення змін у Податковий кодекс України та деякі законодавчі акти України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень до 2016 року» від 24.12.2015 [3] прописані нововведення щодо оподаткування пенсій. Згідно з документом, з 1 січня 2016 року

застосовується єдина ставка податку на доходи фізосіб у розмірі 15 % бази щодо перевищення суми пенсії, яка прописана в пп. 164.2.19 п. 164.2 ст. 164 розділу IV Податкового кодексу, що отримується платником податку з Пенсійного фонду України [4].

Законом встановлено, що не обкладається податком пенсія, розмір якої в розрахунку на місяць не перевищує 3 розміру мінімальної заробітної плати (у 2015 році – 3654 грн, а в 2016 році – 4134 грн). Якщо платник податку отримує пенсію більше зазначеної суми, то він повинен сплатити 15% податку на дохід. Не оподатковуються пенсії, призначені окремим категоріям громадян, згідно пп. 164.2.19 п. 164.2 ст. 164 Податкового кодексу [4].

При цьому, виходячи із законів № 213-8 і [5] № 911-7 [6] обмежується виплата пенсій працюючим пенсіонерам, пенсія яких перевищує 150% прожиткового мінімуму, який встановлений для громадян, які втратили працездатність. Нагадаємо, на сьогоднішній день прожитковий мінімум для таких осіб становить 1074 грн, отже, оподатковується пенсія в розмірі вище 1611 грн. Згідно із законодавством, виплачується 85% розміру пенсії, але не менше 150% розміру зазначеного мінімуму.

Не поширюється обмеження щодо виплати пенсій працюючим пенсіонерам, які є інвалідами I і II груп, інвалідів війни III групи та учасниками бойових дій, особам, на яких поширюється дія пункту 1 статті 10 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [7].

Також в пенсійній системі України протягом останніх п'яти років відбулися зміни і в порядку призначення та перерахунку пенсій. А саме:

1. Для призначення пенсії враховується середня заробітна плата по Україні за три календарні роки, що передують року звернення за призначенням пенсії, а для перерахунку пенсії – середня заробітна плата, з якої призначено (перераховано) пенсію;
2. Із заробітку для обчислення пенсії надано можливість виключати періоди догляду за дитиною до 3-х років, за інвалідом I групи, престарілим або дитиною-інвалідом, періоди строкової військової служби;
3. Працюючим пенсіонерам перерахунку пенсії у зв'язку з підвищенням розміру прожиткового мінімуму будуть здійснюватись тільки після звільнення з роботи;
4. Пенсії за вислугу років будуть перераховуватись із урахуванням відпрацьованого страхового стажу після досягнення пенсійного віку;
5. Особам, які звільнені за скороченням штатів та яким призначена пенсія за віком за 1,5 року до досягнення ними пенсійного віку, виплата призначеної пенсії у разі їх працевлаштування припиняється [8].

Зазнали змін і спеціальні пенсії. Серед них:

– зменшення розміру пенсії з 90 до 80 відсотків від заробітної плати для «спеціальних» пенсій (держслужбовці, науковці, депутати, судді, прокурори, журналісти, митники, дипломати, помічники народних депутатів, працівники Кабінету Міністрів, Нацбанку, органів місцевого самоврядування та судової експертизи);

– призначення дострокових пенсій народним депутатам, у разі закінчення їх депутатських повноважень, не за два роки до досягнення пенсійного віку, а за півтора, як термін, який застосовується для інших категорій пенсіонерів;

– підвищення пенсійного віку для чоловіків, що працюють на державній службі, – до 62 років, починаючи з 2013 року, поступово, по півроку за рік;

– підвищення граничного віку перебування на державній та дипломатичній службі або на службі в органах місцевого самоврядування до 60 років для жінок та 62 років для чоловіків та ліквідація інституту продовження перебування на службі. Чоловіки, перебування на службі яким продовжено до набрання чинності Законом більше ніж до 62 років, залишаються на службі до закінчення такого продовження;

–збільшення страхового стажу, необхідного для призначення спеціальних пенсій: жінкам – з 20 до 30 років, чоловікам – з 25 до 35 років;

–поетапне (протягом 10 років) збільшення необхідного стажу роботи (з 20 до 25 років вислуги та з 10 до 15 років на посадах прокурорів і слідчих прокуратури) для призначення їм пенсії за вислугу років;

–для обчислення заробітку при призначенні пенсії прокурорам враховуватимуться надбавки та інші виплати за 60 місяців (виключено можливість врахування за 24 місяці);

–зниження необхідного страхового стажу для науковців-інвалідів із 30/35 до 15 років, як це передбачено для всіх інших інвалідів;

–у період роботи пенсіонери, які отримують «спеціальні» пенсії, отримуватимуть пенсію на загальних підставах.

Окрім того, Закон передбачив зміни по відстроченню виходу на пенсію та компенсаторні заходи:

– змінено механізм підвищення розміру пенсії при відстроченні терміну виходу на пенсію: при відстроченні до 5 років пенсії підвищуються на 0,5% за кожен місяць роботи після досягнення пенсійного віку, а понад 5 років – на 0,75 %;

– на період підвищення віку пенсія жінок буде збільшуватися на 2,5 % за кожні півроку більш пізнього виходу на пенсію;

– протягом перших 3-х років добровільний вихід на пенсію жінок при досягненні 55 років буде можливий за таких умов:

а) наявності не менш як 30 років страхового стажу;

б) звільнення з роботи (у випадку подальшого працевлаштування припиняти виплату пенсії на час роботи);

в) зниження розміру пенсії на 0,5% за кожний місяць більш раннього виходу на пенсію, з можливістю відновлення повного розміру пенсії при працевлаштуванні до досягнення пенсійного віку або за добровільної відмови від отримання пенсії - після досягнення пенсійного віку.

Такі нововведення сприймаються українцями вкрай негативно та можуть мати складні наслідки. Одним з найбільш питань реформи є підвищення віку виходу на пенсію. Проаналізуємо динаміку чисельності безробітних і пенсіонерів в країні (рис. 1-2) [9].

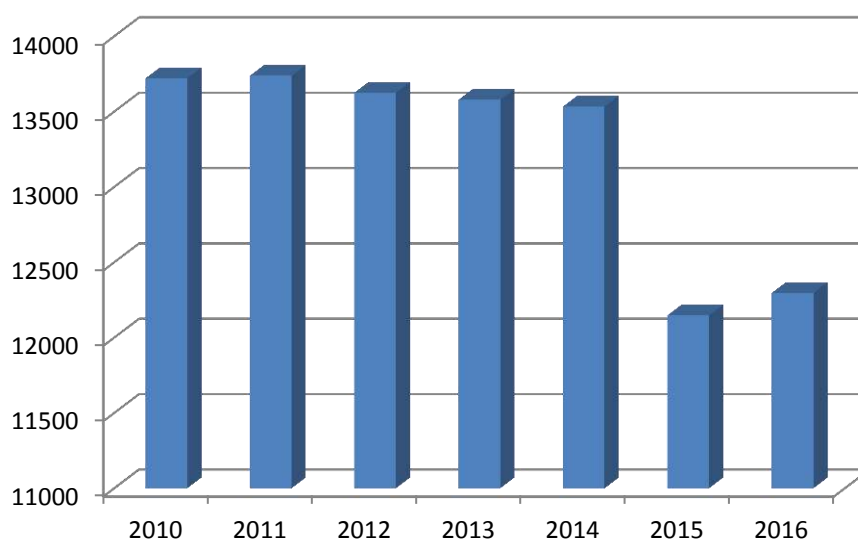

Рис. 1. Кількість пенсіонерів в Україні, тис. осіб

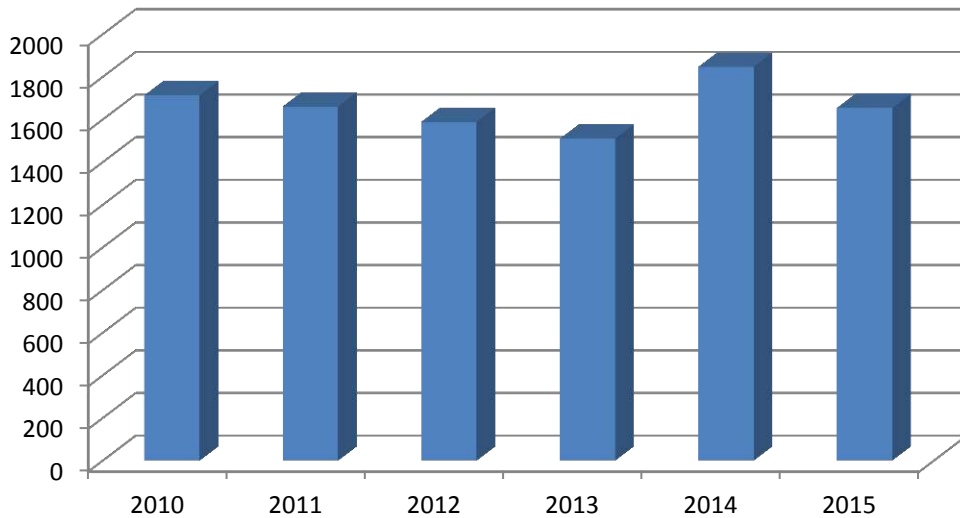

Рис. 2. Безробітне населення України, тис. осіб

Проблемою даного питання є і так достатньо високий рівень безробіття. В такій ситуації підвищення пенсійного віку призведе до збільшення безробіття, особливо серед жінок. Найбільш незахищеними верствами можуть стати молоді фахівці, випускники вищих навчальних закладів, професійно-технічних училищ, коледжів.

Важливим проблемним питанням при підвищенні пенсійного віку є низька тривалість життя українців (табл. 1) [9].

Таблиця 1

Середня тривалість життя в Україні

Рік	Середня тривалість життя українців		
	Всього	Чоловіків	Жінок
2005-2006	68,10	62,38	74,06
2006-2007	68,25	62,51	74,22
2007-2008	68,27	62,51	74,28
2008-2009	69,29	63,79	74,86
2009-2010	70,44	65,28	75,50
2010-2015	71,37	66,34	76,22

Як бачимо, із наведених даних, середня тривалість життя українців складає 71,37 роки, при чому жінок – 76,22 роки, а чоловіків – 66,34 роки. Отже, тривалість життя пенсіонерів, при виході на пенсію чоловіків і жінок у 60 років, буде в середньому складати 10,44 роки. Якщо порівняти Україну з іншими країнами світу, то за показником тривалості життя Україна посідає передостаннє місце (див. рис. 3) [9].

Загалом варто відмітити, що Україна за показниками життя суспільства знаходиться на низькому рівні. Про це свідчить індекс людського розвитку (індекс розвитку людського потенціалу) – індекс порівняльної оцінки бідності, грамотності, освіти, середньої тривалості життя та інших показників країни. Якщо у 2009 році ІРЛП України становив 0,796 (85 місце у світі), то у 2014 цей індекс знизився до величини 0,734 (83 місце у світі). Для порівняння: індекс людського розвитку розвинутих країн складає приблизно 0,94, країн Центральної та Східної Європи та СНД – 0,89, а середньосвітовий індекс – 0,75 [10].

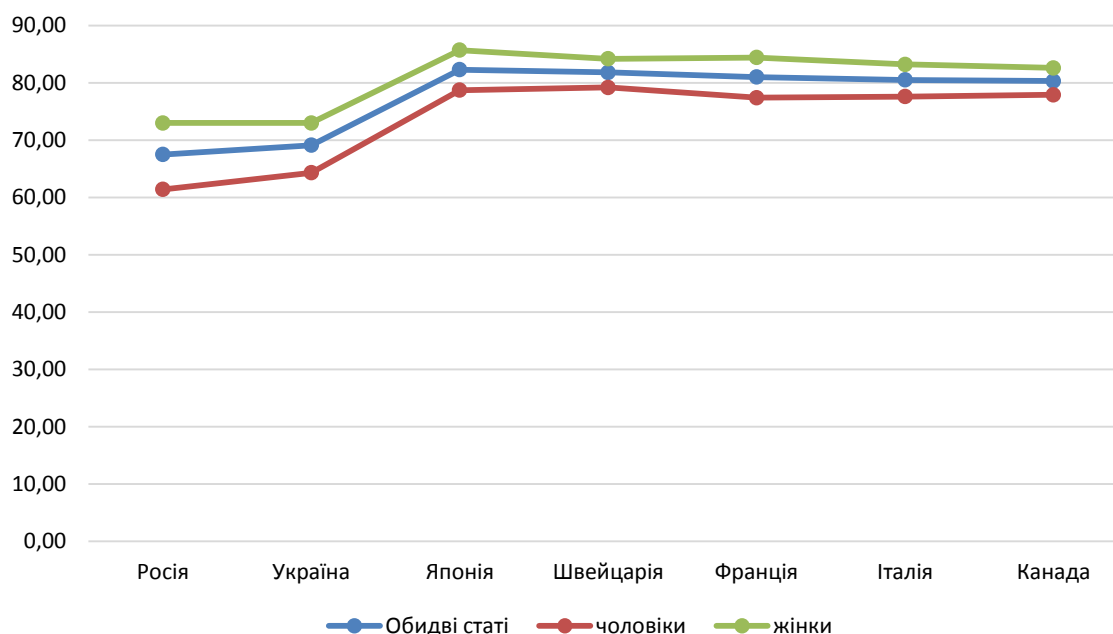

Рис. 3. Середня тривалість життя за країнами у 2015 р.

Отже, при впровадженні пенсійної реформи кількість проблемних питань залишається значною, проте варто виділити і позитивні наслідки проведення реформи, серед яких:

1. Трирівнева пенсійна система підвищить рівень життя пенсіонерів і забезпечить стабільність пенсійної системи.

2. Перехід від солідарної до накопичувальної пенсійної системи скоротить заборгованість Пенсійного Фонду перед державним бюджетом.

3. Ефективно працююча система недержавного пенсійного забезпечення є одночасно і істотним джерелом підтримки соціальних стандартів в Україні, і засобом накопичення внутрішніх інвестиційних ресурсів, дуже необхідних для прискореного розвитку національної економіки [11].

Висновки. Пенсійне забезпечення є своєрідним показником добробуту держави та рівня життя її населення. На жаль, в Україні сьогодні склалася ситуація, в якій державна пенсійна система не може забезпечити гідного життя своїм громадянам. Саме тому сьогодні виникає питання реформування усієї пенсійної системи та перетворення її у трирівневу, в якій виплата та накопичення пенсій буде проводитися не лише Державним пенсійним фондом, але і недержавними фондами. Закон "Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи" став початком реформування державної системи пенсійного забезпечення. Його введення в дію має неоднозначний характер. Нові стандарти, прийняті у законі, можуть вивести суспільство за межі соціальної бідності, аадже майбутні пенсіонери, особи віком 40-54 роки, не мають накопичень у недержавних фондах та перспектив отримати гідну пенсію. Важким наслідком реформи може стати підвищення рівня безробіття, особливо серед молодих фахівців. Не менш стривожене суспільство і співвідношенням пенсійного віку і середнього віку смертності громадян. Проте, зрозуміло, що Україна перебуває на етапі складного входження в цивілізоване суспільство, а більшість ланок держави потребують змін та удосконалення, тому проведення реформ є неминучим і повинно принести ряд позитивних наслідків у майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сальникова Т. Недержавна пенсія: головне – надійність / Т. Сальникова // Вісник Пенсійного фонду України. – 2008. – № 6. – С. 20-21.
2. Закон України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» (№ 3668-17 від 01.05.2016): режим доступу <http://zakon.rada.gov.ua>
3. Закон України «Про внесення змін у Податковий кодекс України та деякі законодавчі акти України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень до 2016 року» (№909-19 від 24.12.2015): режим доступу <http://zakon.rada.gov.ua>
4. Податковий кодекс України (№2755-17 від 01.08.2016): режим доступу <http://zakon.rada.gov.ua>
5. Закон України «Про внесення деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення» (№ 213-19 від 08.06.2016): режим доступу <http://zakon.rada.gov.ua>
6. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» (№ 911-7 від 24.12.2015 р., чинний з 01.01.2016 р.): режим доступу <http://zakon.rada.gov.ua>
7. Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» (№ 3551-12 від 24.03.2016): режим доступу <http://zakon.rada.gov.ua>
8. Андрусенко Н. Пенсії українцям із 1 жовтня нараховуватимуться по-новому Укрінформ: режим доступу <http://www.ukrinform.ua/ukr/?topic=true>
9. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>
10. Human Development Report 2014 [Електронний ресурс] // Human Development Report 2014 Sustaining Human Progress: Reducing Vulnerabilities and Building Resilience. – Режим доступу: <http://issuu.com/undp/docs/hdr14-report-en/1?e=3183072/9245907>
11. Козловський С.В. Пенсійна реформа в Україні: сьогодення та можливі наслідки в майбутньому / С.В. Козловський, Е.А. Кіреева // Держава та регіони. – 2011. – № 6 – С. 24-28.